

Makyavelist Siyasete Bir Reddiye Olarak Müspet Hareket

Doç. Dr. İshak TORUN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi

Öz

Bu çalışmada Bediüzzaman Said Nursi'nin *müspet hareket* düşüncesi incelendi. Müspet hareket Said Nursi'nin öncülük ettiği Risale-i Nur cemaatinin bir hizmet ilkesidir. Risale-i Nur hareketi, modern yüzyıldaki İslami hareketlerin genel olarak siyasi çizgiyi, özel olarak Makyavel siyasi yöntemleri benimsemesine alternatif olarak doğmuştur. Müspet hareket ile Risale-i Nur cemaati (Nurculuk) bir nevi özdeşlik göstermektedir. Müspet hareket ilkesini incelemek demek Nur cemaatini incelemek demektir. Binaenaleyh Nur cemaati, Risale-i Nur külliyesi ve bizzat Said Nursi'nin hayatındaki uygulamaları esas alındığında geleneksel cemaatten daha çok modern sivil toplum örgütüne yakın durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Said Nursi, Nurculuk, Müspet Hareket, Siyaset, Makyavel Siyaset

Positive Action as a Rebuttal to Machievellian Politics

Abstract

In this work, Bediuzzaman Said Nursi's concept of "positive action" is examined. "Positive action" as pioneered by Said Nursi is the policy of the Risale-i Nur community. The Risale-i Nur was also engendered as an alternative to the actions of Islamic groups in this modern century which too often involve political partisanship and Machievellian politics. The identity of the Risale-i Nur student has been shown to be connected with "positive action". This principle makes the Risale-i Nur community to form a type of civil society. With this characteristic, the Nur community is exempt from the self-interest and political groups and operate completely outside that sphere.

Keywords: Said Nursi, Nurculuk, Positive Action, Politics, Machievellian Politics

Giriş

Müspet hareket, dar anlamda Bediüzzaman Said Nursi'nin İkinci döneminde başlattığı cemaat hareketi için vaz ettiği bir hizmet ilkesidir. Cemaati temsil eden, kamusal alanda cemaat kimliğiyle etkinlik gösteren her Risale-i Nur talebesi müspet hareket etmekle mükelleftir. Ama bu ilke İslam'a hizmet eden diğer gruplar için bir teklif niteliği taşır, onlar için bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Hattı zatında bu ilke diğer kişi ve grupların kendi iş ve mesleklerinde farklı normlara göre hareket etmelerini kabul etmeyi gerektirir.

İnsanlar sosyal hayatta birçok rol üstlenir, buna bağlı olarak çeşitli statü ve tabakalar içinde yer alır. Dolayısıyla sahip olunan meslekler karakter ve meşrepleri etkiler. Bazen kişinin baskın rolü/mesleği onun diğer rollerine sirayet eder, hatta kişiliğinin oluşmasında belirleyici (dominant) hâle gelir. Cemaat kimliğini (Nur talebeliğini) hayatının merkezine oturtan kişi için müspet hareket ilkesi diğer rollerine yansır, yansımalıdır, yansımaları pek yerinde olur. Ama cemaat üyelerinin cemaatle ilgili olmayan, kendilerinin belirleyici olarak bulunmadıkları kamusal işlerindeki rol ve sorumluluklar söz konusu olduğunda müspet hareket ilkesinin bağlayıcılığı tartışmalıdır. Bu, müspet hareket ilkesinin birinci sınırınıdır.

Müspet hareketin dâhilde geçerli olması ikinci sınırlamayı oluşturur. Yaşadığı toplumdaki bir baskı grubundan veya devletten din ve dindarın bizzat kendisine gelecek açıktan düşmanlık ilkenin üçüncü sınırını oluşturur. Bu hâlde müspet hareket etme ilkesi geçerli değildir.

Sonuçta müspet hareket ilkesinin ve dolayısıyla Said Nursi'nin düşüncesindeki Nur cemaatinin anlaşılması yine Said Nursi'nin siyasetle ilgili düşünce ve tutumunun anlaşılmasını gerektiriyor. Makalenin hedefi de budur.

İddiamıza göre müspet hareket ilkesi bir siyasi cereyana veya partiye angaje olmakla bir arada bulunamaz. Bu bağlamda Said Nursi'nin tesis ettiği Nurcu hareket bir çıkar grubu, bir siyasi akım, bir siyasi hareket, bir siyasi hareketin arka bahçesi, herhangi bir siyasi akım veya hareketin müzmin muhalifi de değildir; aksine sivil toplum niteliğinde dinî bir cemaattir. Bununla birlikte Said Nursi ne devleti - siyaseti ne de siyasi (İslamcı) bir dinî hareketi kategorik olarak reddetmez, sadece onlardan kendisinininkini ayırır¹.

Birinci Bölümde müspet hareket kavramının Risale-i Nur'da geçen anlamları incelendi. İkinci Bölümde müspet hareketin anlaşılmasında mihenk olarak öngördüğümüz Said Nursi'nin siyasetle ilgili düşünce ve tutumu analiz edildi. Üçüncü Bölümde ise sivil bir dinî cemaatle siyasal bir hareketin hangi kıstaslar çerçevesinde ayırt edilebileceği tartışıldı.

Said Nursi'nin konuyla ilgili düşüncesi ve kavrama yüklediği anlamın analizinde güncel literatürün hazır şablonlarını kullandık. Bu şablonları her ne kadar özgün gerçekliğe uydurma gayreti taşısak da neticede analizimiz Batıcı olmakla maluldür. Binaenaleyh ortaya çıkacak yorum sapmaları bizimle, bizim bu yaklaşımımızın sınırlılığıyla ilgilidir.

1 Hem Risale-i Nur cemaatini siyasal İslamcı dinî hareketlerden ayırt etmek hem de onlarla olan mesafesini anlamak için Külliyyat kitaplarından Tarihçe-i Hayat adlı kitapta (Nursi, 1998b: 632-3) Mısırlı İhvan hareketi ile Risale-i Nur hareketi karşılaştırılıyor.

1. Said Nursi'ye Göre Müspet Hareket

Müspet hareket, doğrudan çağrışımı ve dar anlamıyla, Risale-i Nur cemaatinin kimliğini şekillendiren ilkelerinden biridir. Bu ilke, Risale-i Nur külliyatında vaz edilen ontolojik, epistemik ve etik temellerle uyumludur.

Müspet kavramı ontolojik düzlemde iman ve tevhidi, epistemik düzlemde akıl ile imanlı kalbin imtizacını, etik düzlemde şecaati-iffeti ve hikmeti, estetik düzlemde mana-i harf perspektifinde bakış açısını, sosyolojik düzlemde yardımlaşma ve fazileti, ilişki ve iletişim düzleminde ikna ve müzakereyi, ekonomik düzlemde iktisat ve kanaati, siyasal düzlemde ise hakkın ve halkın çıkarı için gayret ve hamiyeti kapsar. Kavram, Risale-i Nur külliyatında “müspet” adı altında geniş anlamda kullanılmaktadır. Her düzlem ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniştir.

Müspet kavramının inanmak, tasdik etmek, kabul etmek, evet demek, olur vermek, yapmak, kurmak, inşa etmek, katkı sağlamak ve desteklemek gibi çağrışımları vardır. Tersine ise inkâr ve ret, onaylamama, katılmama, yıkma, bozma, tahrip etme, engel olma ve köstekleme gibi anlamları çağrıştırır. İyiyi ve iyileri teşvik etmek, onlara eliyle-diliyle-kalbiyle yardım etmek, iyiliklerin önünü açmak ve güçlendirmek de müspet hareket çağrışımı içinde yer alır.

Dolaysız anlamıyla müspet hareket Nur cemaatinin kimliğini şekillendiren özellikle reel siyasi akımlarla cemaati ayırıştırıran bir çerçeveye sahiptir. Said Nursi'nin vefatından önce verdiği son derste kavramın dar (doğrudan) anlamı incelenmektedir (Nursi, 1998c: 455-6):

Aziz kardeşlerim; Bizim vazifemiz müsbet hareket etmektir. Menfî hareket değildir. Rıza-yı İlâhîye göre sırf hizmet-i imaniyeyi yapmaktır, vazife-i İlâhîyeye karışmamaktır. Bizler âşâyîşi muhafazayı netice veren müsbet iman hizmeti içinde her bir sıkıntıya karşı sabırla, şükürle mükellefiz. Cihad-ı mânevîyenin en büyük şartı da vazife-i İlâhîyeye karışmamaktır ki, “Bizim vazifemiz hizmettir; netice Cenab-ı Hakka âittir. Biz vazifemizi yapmakla mecbur ve mükellefiz.” Ben de Celâleddin Harzemşâh gibi, “Benim vazifem hizmet-i imaniyedir; muvaffak etmek veya etmemek Cenab-ı Hakkın vazifesidir” deyip ihlâs ile hareket etmeyi Kur’ân’dan ders almışım...

Müspet hareketin cemaatin bir hizmet ilkesi olduğu paragrafın birinci cümlesinde belirtilir. Sonraki cümlelerde ise ilkenin ne olduğu açıklanır. İkinci cümlede şirket ve siyasi gruplarda olduğu gibi kâr ve iktidar arayışı veya seküler sivil toplum örgütlerindeki gibi saygınlık kazanma ve kendini gerçekleştirme beklentisi davranış motivasyonu olamaz denir (Nursi, 1998d: 446). Nur cemaati üyelerini harekete geçiren tek motivasyon ancak Allah rızası olabilir². Müspet hareket

2 Nur cemaati iktidarı amaç ve araç olarak hedefleyemeyeceği gibi kazanç peşinde koşamaz, şirket kuramaz, arsa ve inşaat spekülasyonu yapamaz. Hatta cemaat mensubu olmayan kimselerden

ilkeleri aynı zamanda siyasi ve iktisadi etkinlikleri Allah rızası için yapan diğer dinî hareket ve gruplardan da ayırır. Bu dinî gruplar motivasyonları itibariyle seküler değildir, ama sivil de değildir. Kategorik olarak siyasi ve/veya çıkar grubudurlar.

Risale-i Nur cemaati çatısı ve kimliği altında iktidarı ele geçirmek, iktidarın bastırıcı aygıtlarıyla İslam'ı kabul ettirmek amaçlanamaz. Kitleler kabul etsin veya etmesin demokratik bir şekilde, rızaları üzere insanlara İslam'ı tebliğ etmek, Müslümanların imanlarına kuvvet vermek esastır. İktidar ve çıkar, cemaat aktivitesinin ne amacı ne de aracıdır.

Reel siyaset, Karl Schmitt aşırılığıyla söylemek gerekirse, ki reel siyaseti tanımlamada pek uygun düşer, stratejik aklı kullanarak güce erişmek, gücü elinde tutmak, dostunu- düşmanını bilmek, dostu taraftarlık düşmana ise husumet etmek demektir. Güce tapıcılık, kararlılık, ihtiyatlılık, kurnazlık ve partizanlık bu meşrebın tipik özellikleridir. Siyasetin bu niteliğini aktörlerin dindarlığı veya dinsizliği pek değiştirmez (Torun, 2015b: 15-6).

Cari/reel siyasetle ilgili ehven bir değerlendirmeyi Makyavel'e sırtını dayanan paretocu elitistler yapar. G. Mosca ve R. Michels gibi elitistlere göre dinî veya seküler her tür değer hedefe/iktidara ulaşmada sadece ve sadece bir araçtır (formüldür). K. Popper ve Schumpeter gibi elitistler daha insafli değerlendirme yapmış olmakla beraber neticede aynı kapıdan çıkmaktadırlar. Siyasetin kötürüm tabiatı için alternatif çıkış yolları gösterememişlerdir.

K. Popper'e göre demokrasi en iyi kararların alındığı, en iyi yöneticilerin seçildiği bir rejim değildir, aksine ehven-i şer rejimidir. Modern siyasette halkı ikna etmek hakkı işlemekten daha önemlidir. Özellikle iletişim (telekomünikasyon) çağı denen günümüz dünyasında imajlar adeta gerçeğin yerini almıştır. Pazarlanamayan iyiliğin değeri kalmamıştır. Çağdaş reel siyaset adeta demagojiyle özdeşleşmiştir. Kötümser elitistler bundan dolayı hak, hakikat, din, ahlak ve ideoloji gibi değerleri iktidara ulaşmanın veya iktidarı muhafaza etmenin sadece ve sadece birer formülü olarak değerlendirmişlerdir (Torun, 2015b: 11-3).

Sonuç itibariyle reel siyaset/reel siyasi hareketler doğası itibariyle demogojiktir, partizandır, paretocu³ ve zordadır. Aslan ve tilki figürleri siyasetin hikâyesinde kabul görmüş anolojilerdir. Bu bağlamda Schmitt reel siyasetin aslanca tarafını,

cemaatin asıl faaliyetleriyle ilgili yardım toplayamaz (Nursi, 2011b:19). İktidar ve çıkar uyarısı sadece cemaat üyelerinin katıldığı kamusal alanda geçerli değildir, aynı zamanda cemaatin kendi mahrem kamusal alanında da geçerlidir. Nitekim çıkar ve iktidar arayışında olmak, saygınlık kazanmak, cemaat içerisinde mürşitlik ve pedersahlık (ataerkil) rekabetine girmek yasaklanmıştır (Nursi, 2011f: 163-71).

3 Paretoculuk iktisat alanında doğup diğer alanlara sirayet etmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre kazanmak Darwinici rekabet temelinde mutlaka birinin kaybetmesine bağlıdır.

paretocu elitistler ise tilki tarafını temsil ederler.

Schmidyden anlayışta her şeyin merkezinde siyaset yer alır. Siyasetin merkezinde ise güç (iktidar) vardır. Hakkı, haklıyı ve başarılı olanı belirleyen güçtür! Hak güçten gelir! Güçlü haklıdır! Bu anlayışın patolojisini Lord Acton şöyle betimler (Heywood, 2012: 68): İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır. Said Nursi bundan dolayı demiş olmalı (1998a: 161; 1998c: 53): Bir siyasetçiden tam dindar olmaz, tam dindar adamdan da siyasetçi olmaz. Neticede iktidar tutkusu (gadap), insanın üç temel ifratından biridir (Nursi, 1998i: 29).

Makyavelizm ve onun modern versiyonu paretoculuk ise siyasetin tilki yönünü temsil eder. Bu yaklaşıma göre siyaset stratejik akılla yürütülür. Stratejik akıl E. Kant'ın bahsettiği teorik akıl değildir, kurnazlığa karşılık gelen akıldır. Risale-i Nur diliyle söylemek gerekirse ifrata düşerek istikametten çıkmış, kalbi, ruhu ve vicdanı dinlemeyen ahlaksız akıl (1998i: 29). Stratejik akıl fitrattan geldiğinden daha çok bir mizaç-fıtrat dejenerasyonudur. Demagoji, bu müfrit aklın ürünüdür. Bu bağlamda siyasetçi iş yapmanın, sorun çözenin, hizmet etmenin, bir ürün ortaya koymanın, iyi ilişki kurmanın, inanç ve ahlak sahibi olmanın bizzat kendisiyle ilgilenmez, bunların hangi iktidar fırsatları yarattığıyla, hangi aşamada hangi faydaları sağlayacağıyla ilgilenir. Reel siyaset alanı güç (iktidar) mücadeleçileri ile stratejik akla sahip olanları bir araya getiren alandır. Anolojik ifadesiyle siyasi alan tilkilerle aslanların kol gezdiği bir yerdir.

Said Nursi, müspet hareket ilkesi ile bir nevi modern dönem reel siyaset anlayışının karşısında konumlanmıştır. Bu doğrultuda dost ya da düşman, mümin veya kâfir, dinî cemaat ya da siyasi grup nerden gelirse gelsin bütün meydan okuma, tariz ve itirazlara sadece defansif sözlü savunmayı, dinin bizzat kendisine düşmanlık edilmemek şartıyla sözlü de olsa ofansif savunma yapmamayı, başka kişi ve gruplarla münakaşaya girmemeyi, hükümetin politikalarına karşı yanlış ya da doğru muhalefet etmemeyi, cemaat eylemini ötekinin husumeti/nispeti üzerine inşa etmemeyi, diğer dindar kişi ve dinî grupları tenkit etmeyip eksiklerini teknil etmeyi, hatalarını düzeltmeyi norm olarak koyar. Müspet hareket ilkesiyle reel siyasete mesafe koyulduğu gibi, reel siyasette kullanılan yöntem ve teknikler de reddedilir. Bu nitelendirmelerle temellendirilen müspet hareket ilkesinin sınırları vardır.

Birincisi cemaat üyelerinin cemaatle ilgili olmayan, ötekilerin var olduğu kamusal alanda üstlendikleri rol ve sorumluluklar söz konusu olduğunda müspet hareket ilkesinin bağlayıcılığı ortadan kalkar⁴. Ama nasihat ve ahlaki değeri devam

4 Katre Dergisi'ni çıkaran İstanbul İlim ve Kültür Vakfı, tarafımda bu makalenin taslağını sunmamı istedi. Yaptığım sunumda “Risale-i Nur talebelerinin cemaat kimliği dışında kamusal alanda üstlendikleri rollerde müspet hareket ilkesinin bağlayıcılığı kalkar” yorumum birçok kişi, mesela Ahmet Yıldız tarafından eleştirildi. Binaenaleyh şu açıklamayı yapmak gerekli oldu: Risale-i Nur

eder. Özellikle rekabet ve stratejik düşünüşün görece geçerli olduğu düzlemlerde müspet hareket etmek kamusal alandan dışlanmaya veya kenara itilmeye sebep olabilir. Aksi hâlde müspet hareket dünyadan, dünyanın her tür alanından dışlanmak, dünyadan elini ayağını çekmek anlamına gelebilir.

İlkenin kapsamıyla ilgili ikinci sınırlama şudur: Müspet hareket, dâhilde geçerlidir; ülke dışından gelen kaba kuvvete dayalı saldırılara karşı geçerli değildir⁵.

Hariçî tecavüze karşı kuvvetle mukabele edilir. Çünkü düşmanın malı, çocuk çocuğu ganimet hükmüne geçer. Dâhilde ise öyle değildir. Dâhildeki hareket, müsbet bir şekilde mânevî tahribata karşı mânevî, ihlâs sırrıyla hareket etmektir. Hariçteki cihad başka, dahildeki cihad başkadır. Şimdi milyonlar hakikî talebeleri Cenab-ı Hak bana vermiş. Biz bütün kuvvetimizle dahilde ancak âsâ-yişi muhafaza için müsbet hareket edeceğiz. Bu zamanda dâhil ve hariçteki cihad-ı mâneviyedeki fark pek azımdır (Nursi, 1998c: 456).

Bu ilkeyi geçersiz kılacak üçüncü sınırlama ise iktidar elitlerinin açıktan dinsizlik etmesi, dinsizliği açıktan devlet politikası hâline getirmesi, dinî kurumları ve Müslümanları bu sıfatlarından dolayı devlet gücünü kullanarak yok etmeye çalışmasıdır (Nursi, 1998d: 318). Bu durumda müspet hareket ilkesi geçerli değildir⁶. Duran'a göre Said Nursi'nin bu görüşü geleneksel ulema çizgisindedir (1997: 138-9).

Dördüncü sınırlama ise Said Nursi'nin Üçüncü Said denen döneminde siyasetle kurduğu pasif ilişkiyle ilgilidir. Bu dönemde Said Nursi belli siyasi parti lehine aleni bir tutum takınmış; siyasetçilere telkinde bulunmuş, İslami hizmetlere muhalif parti aleyhine alternatif bir partiye oy vereceğini, oy verilmesi gerektiğini deklare etmiştir. Kısaca belirtmek gerekir ki oy vermeye teşvik etmesi o partinin İslamcı olduğu için değil, dine ve dinî hizmetlere muhalif hâkim bir partinin karşısında yer aldığı içindir (Nursi, 1998a: 252).

Bize göre Üçüncü Said'in siyasetle teması siyasallaşma sayılmaz, ama bu dav-

talebelerinin cemaat kimliğiyle var oldukları her yerde müspet hareket bağlayıcı-amir bir hüküm iken, cemaat kimliğiyle var olmadıkları, belirleyici konumda bulunmadıkları konumlarda ise amir bir hüküm olmaktan çıkar, ahlaki bir norm hâline gelir. Yani, bu yorumdan Nur talebelerinin kamusal işlerinde ahlaksız, kuralsız ve Makyavelist davranabilecekleri meşrulaştırılmaz. Müspet hareketi her zaman ahlaki norm olarak kabul etmek, elinden geldiğince gerçekleştirmeye çalışmak beklenen durumdur.

5 Yukarıda ilgi tuttuğum yer ve zamanda “dâhil” kavramına Ahmet Yıldız tarafından itiraz edildi: Ona göre “dâhil” kavramı bir ülkeyi değil, bütün Müslümanları kapsamalıdır.

6 Aslında devletin ikna ve meşruiyeti önemseydiği, politikanın ve görece ideolojik devlet aygıtlarının önem kazandığı, din ve dindarların üzerine bu araçlarla gidildiğinin söz konusu olduğu medeni ülke ve toplumlarda müspet hareketin işlevsel değeri olabilir. Şu kadar ki Said Nursi'nin de dâhil olduğu geleneksel ulema isyanı hiçbir şekilde teşvik etmemiş, isyana davet etme yanlısı olmamıştır (Duran, 1997: 138-9). Cevaz vermek ayrıdır, tavsiye ve emretmek ayrıdır.

ranışın müspet hareket ilkesiyle nasıl örtüştüğü konusu yorumlanmaya ve uyarlanmaya muhtaç bir meseledir. Nitekim cemaatin siyasetle kuracağı mesafe konusunda cemaat içi çıkan yorum farklılıkları farklı fraksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Müspet hareket ilkesini anlamak için İkinci Said ile Üçüncü Said dönemi birlikte okunmalıdır.

İddiamızı tekrar etmek gerekirse; müspet hareket Makyavelist siyaset (veya reel siyaset)'in alternatifi olarak düşünülmüştür. Bunu Said Nursi (Nursi, 1998: 455)'nin son dersini şerh eden bir talebesinin mektubundan anlıyoruz (Nursi, 1998b: 402):

“... biz müsbet hareket etmeye mecburuz. (Üstad Said Nursi) Elimizde nur var, siyaset topuzu yok. Yüz elimiz de olsa, ancak nura kâfi gelir” diyerek, nurun, din düşmanlarını mağlup edeceğinden müsbet hareket etmenin atom bombası gibi tesiri bulunduğu Risâle-i Nur'un siyasetle hiçbir alâkası bulunmadığını; mesleğimizin en büyük esâsının ihlâs olduğunu, rızâ-i İlahîden başka hiçbir maksat ittihaz edilemeyeceğini, Nurun kuvvetinin işte bu olduğunu; ihlasla, müsbet hareket etmekle inâyet ve rahmet-i İlahîyenin Risâle-i Nur'u himâyeye edeceğini, ilâ âhir, beyân ederdi.

Said Nursi, müspet hareket ve siyaset konusunda iki kategorileştirme yapar. Birincisi bu makalenin ana problemini oluşturan ve buraya kadar anlatılan siyaset ile müspet hareketin iki karşıt (dikotomik) olgu olarak sınıflandırılmasıdır. İkincisi ise siyasetin kendi içinde menfi siyaset ve müspet siyaset diye sınıflandırılmasıdır. Sathi bakışla iki sınıflandırma arasında bir paradoks var görünmektedir. Çünkü birincide müspet hareketi genel olarak siyasetin ötekisi olarak konumlandırmış iken, ikincisinde siyasetin belli bir kısmını müspet siyaset adıyla temize çıkarılmış görülmektedir.

Menfi siyaset, isyanla özdeşlik gösteren, fiilen otoriteye baş kaldırmayı, ayaklanmayı, karşı güç kullanmayı kabul eden siyaset biçimidir. Müspet siyaset ise yukarıda sayılan özelliklerden görece azade ve dinî siyasete değil de hamiyet adına uğraşılan siyaset biçimidir.

Said Nursi'nin külliyatında müspet hareket kavramının geçtiği yerlerde (Nursi, 1998c: 455-7; Nursi, 1998b: 192, 402; Nursi, 1998a: 256) asayışı muhafaza etmek, dâhilde maddi cihat olmaz, maddi (silahlı) direnme ve isyan olmaz gibi nitelermeler siyasetin menfisine gönderme yapmaktadır. Ancak müspet hareket kavramının geçtiği diğer yerlerde (Nursi, 1998d: 427; Nursi, 1998c: 90; Nursi, 1998c: 458; Nursi, 1998a: 263; Nursi, 1998h: 648) siyasete yapılan atıflar bugünkü reel anlamında (çok partili sistemde), militer olmayan siyaseti de kapsamaktadır. Kısaca siyasetin menfilîği sadece fiili kalkışma ve isyana yönelmeyle sınırlı değildir, menfilik paretocu ve demogojik siyaset anlayışını da kapsamaktadır. Öyle ki, diğer dindar kişi ve gruplarla kurulan ilişkilerde partizanca davranmak yine menfi

hareket kapsamı içine dâhil edilir (Nursi, 1998e: 155; Nursi, 1998g: 188; Nursi, 1998e: 259; Nursi, 1998f: 70, 286). Yani, menfîlik her türüyle reel siyaset yapmak olduğu gibi onun araçlarının sivil hayatta kullanılmasını da içerir.

Tasvir edilen paradoksu çözümlemek için Said Nursi'nin Birinci ve İkinci Said dönemleri arasındaki farklılığı ayırt etmek gerekir. Sonraki konularda tartışacağımız üzere, Birinci Said'in siyasal İslamcı⁷ kimliği vardır. İkinci Said'in vazgeçip ötekileştirdiği siyasal İslamcılık Birinci Said'e ait bir vasıftır. Bununla ilgili iki yorum yapılabilir: İlk olarak İkinci Said önceki dönemdeki hizmet yönteminden dönmüştür. İkincisi ise Birinci Said döneminde yapmaya özendiği siyaset yukarıda olumsuz olarak vassettiğimiz siyasi anlayışa alternatiftir. İktidarın bizzat kendisinin değer olduğu ve ona ulaşmak için her şeyin istimal-istismar edildiği siyaset anlayışı değil de, siyasetin memleket ve İslam adına istimal edildiği siyaset biçimidir. Said Nursi'nin Birinci Said dönemi eserlerini Risale-i Nur külliyyatı dışında tutmaması, kendi yolunu net bir şekilde ayırtmış olmakla beraber siyasetin yukarıda tasvir ettiğimiz olumsuz özelliklerinin ıslah edilmesinde, bu doğrultuda ortaya çıkacak hamiyetli insanların müspet siyaseti amaçlamasında bir fırsat olarak görülebilir. Siyaset yapmak için aralanan bu kapı esasıyla Risale-i Nur talebeliği sıfatıyla siyaset ve idareciliğe yüksünenlerin girecekleri kapı olmamak gerektir, aksine Nur talebesi olmayanlar veya kendi adına siyaseti arzulayanlar için bir cevaz olarak değerlendirilebilir.

Sonuçta müspet hareket, Risale-i Nur cemaatini çıkar grubu ve bilhassa siyasi gruplardan ayırtıran bir ilkedir. Bu bağlamda Said Nursi'nin tanımlayıp başlattığı cemaat hareketi sivil toplum kategorisi içinde yer alır. Müspet hareketi doğru anlamının yolu Said Nursi'nin hayat süreci içinde, ki onun hayatı Risale-i Nur hareketinin/cemaatinin ortaya çıkışı serüveni ile örtüşmektedir, onun siyasetle mesafesini anlamaya bağlıdır.

2. Siyasal İslamcılıktan Kültürel İslamcılığa⁸

Bediüzzaman, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar ve Ermenilere karşı gönüllü Kürt komutanı olarak savaşır ve esir düşer. Esaretten kurtulduktan sonra Milli Mücadele'ye katkı sağlar ve akabinde Ankara'ya gelir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşma yapar ve bizzat Mustafa Kemal ile görüşür (Nursi, 2011a:

7 Bediüzzaman'ın Birinci Said dönemiyle ilgili yaptığım Siyasal İslamcı değerlendirmesi cemaatin geleneksel çizgisi içinde eleştiri çekmiştir. Kavramın özellikle ıstılahındaki hizipçi, paretocu imajıyla karıştırılabilecek olması kaygı oluşturmıştır. Oysa kavramın literatür anlamı mutlaka bir parti hareketiyle özdeşleşmiyor.

8 Bu başlık Köni ile beraber Said Nursi'nun Düşünce ve Tutumun Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakarlık, adıyla Muhafazakar Düşünce Dergisinde (2015, 43. sayı) yayınlanmış makaleden büyük ölçüde yeniden yapılandırılarak alınmıştır. Hakan Köni ortak olduğumuz makalenin alıntılanmış kısmıyla ilgili katkısının olmadığı gerekçesiyle bu makale ortaklığını gerekli bulmamış, bunun üzerine ismi makaleden çıkarılmıştır.

13-6). Şekillenen yeni devletteki ve devlet elitlerinin kafasındaki siyaseti siyasal İslamcı fikirleri doğrultusunda etkilemek ister. Ancak Ankara'nın siyasi eşrafı İttihat Terakki'nin Ziya Gökalp çizgisindeki kültür milliyetçiliğinden Yusuf Akçura etkisindeki etnik Türklük ile laiklikle şekillenen bir üst kimlik milliyetçiliğine yönelmişti (Torun, 2015b). Bu, Osmanlı'da başlayan askeri, idari, siyasi yenileşmenin toplumsal alana sıçramasıydı. Cumhuriyet modernleşmesi radikal bir modernleşmeydi. O güne kadar toplum ve kültürün (harsın) modernleşmeden mahfuz kalması genel bir uzlaşıydı.

Cumhuriyetin elitleri, yaşanan travmaların sonucu olsa gerek, fiili kültür ve toplumla hemen hemen ilgisi olmayan yepyeni bir toplum ve kimlik yaratmak istiyordu. Bediüzzaman'ın bunu fark etmesi kendisi için radikal bir dönüm noktası olur. Van'a gider, inzivaya çekilir, dünya işlerinden elini eteğini çeker. Deyim yerindeyse dünyaya kahreder. Bu kahır, onun o zamana kadar güttüğü siyasi İslamcılık davasında yaşadığı hayal kırıklığıyla ilgili olmalıdır.

Said Nursi, 1925 yılında bütün Kürt ileri gelenlerinin Türkiye'nin Batı bölgesine sürgün edilmesi kapsamında Van'daki inzivasından koparılıp Isparta'nın Barla nahiyesine sevk edilir. Bunu kendisi şu şekilde ifade eder (Nursi, 2011b: 77): “*Siyaseti terk ve dünyadan tecerrüt ederek bir dağın mağarasında âhireti düşünmekte iken, ehl-i dünya zulmen beni oradan çıkarıp nefyettiler.*” Artık Bediüzzaman Eski Said değil, Yeni Said'tir⁹. Yeni Said ise siyasal İslamcılıktan vazgeçmiştir. O, bundan böyle bütün himmet ve dikkatini ilim ve iman tefsiri olan Risale-i Nurların telifi ve onun yayımına/modellemesine teksif eder (Nursi, 2011b: 77-80).

Said Nursi sadece eser telif etmez, bir hareket vücuda getirir: Nurculuk. Nurculuk ne Meşrutiyet dönemindeki Kürtlükle ilgili hamiyet-i millidir ne de siyasal İslamcılık. Belki Gramsci ve Althusserl'in Marxizm için öngördüğü türde kültürel bir akımdır¹⁰; yani kültürel İslamcılık. Bediüzzaman'ın hayatında *siyasal İslamcılık* dönemi bitmiş *kültürel İslamcılık* dönemi başlamıştır. Fakat Gramsci ve Althusserl'in öngörülerinden farklı olarak, siyasal hegemonyaya alt yapı hazırlayan, siyasetin ideolojik aygıtılığına soyunan, nihai amacı iktidar olan İslamcılık değildir. Onun kültürel İslamcılığı kısaca kazanılmış bir alt kimlik milliyetçiliği ile sivil toplum hareketi karakterine sahiptir. Yeni Said, bu iddianın argümanlarını 13.

9 1878-1960 yılları arasında yaşayan Said Nursi'nin eski, yeni ve üçüncü olmak üzere üç hayat safhası bulunmaktadır. Hayatının ilk 45-46 senesi Eski Said, sonraki 25-26 senesi Yeni Said ve son 10-12 senesi ise Üçüncü Said dönemi olarak tasnif edilmektedir (Nursi, 2011a: 11).

10 Gramsci ve Althusserl gibi Batılı Marxistler, Marxizmin Batı'daki, aslında dünyadaki, başarısızlığını bütünüyle devlet ve siyasete angaje olmalarına bağlar. Marxizmin siyasal hegemonya kurabilmesi için önce sivil toplumun rızasını almasını, toplumsal kültürde hegemonya kurmasını salık verir. Böylece Marxizmin meşru yollarla iktidara gelip ve dahi kalıcı olabileceğini iddia ederler (Vergin, 2012: 85-99).

Mektup (Nursi, 2011b: 80-3) adlı risalesinde tek tek açıklar.

Bediüzzaman kendi dünyasından sadece siyasal İslamcılığı değil, siyasete ait ne varsa söküp atar (Nursi, 2011b: 80-3, 103-4, 123). Tek Parti dönemi idarecilerinin bütün muhafazakârları baskılamak için yönelttikleri “siyaseti dine alet ediyor-sun” ithamına karşı Yeni Said “*Başlarını yesin, dünyalarını tamamen bıraktım ve ayaklarına dolaşsın, siyasetlerini büsbütün terk ettim. ..Kur’ân-ı Hakîmin hizmeti, beni şiddetli bir surette siyaset âleminde men etti* (Nursi, 2011b: 80-1).” Çünkü der (özetle): Belki bu zamanda siyasetle dine hizmet, siyasetin devlet idaresi ile eşit anlama gelmesi bağlamında, İslam ve insanlığa muzır yüzde yirmi elitin şerlerini engelleyebilir. Ama toplumun yüzde sekseni tarafsız, mütehayyir halktır. Onların dinen tenevvüre ihtiyacı vardır. Siyaset -topuzu- ile onları ürkütmemek, tereddüde düşürmemek gerektir (Nursi, 2011b: 81-2). Belki Said Nursi’nin buraya kadarki gerekçesine konjonktüre bağlı, zamanla değişebilir bir tutum gözüyle bakılabilir. Ama bu tutumunun, alıntılanan yerin devamından anlaşılacağı üzere, siyasete karşı genel bir ilke olduğu görülür.

Gördüm ki, siyaset cereyanlarında, hem muvafıkta, hem muhalifte o nurların âşıkları var. Bütün siyaset cereyanlarının ve tarafgirliklerin çok fevkinde ve onların garazkârâne telâkkiyatlarından müberrâ ve sâfi olan bir makamda verilen ders-i Kur’ân ve gösterilen envâr-ı Kur’âniyeden hiçbir taraf ve hiçbir kısım çekinmemek ve itham etmemek gerektir-meğer dinsizliği ve zındıkayı siyaset zannedip ona tarafgirlik eden insan suretinde şeytanlar ola veya beşer kıyafetinde hayvanlar ola! Elhamdülillâh, siyasetten tecerrüd sebebiyle, Kur’ân’ın elmas gibi hakikatlerini propaganda-i siyaset ittihamı altında cam parçalarının kıymetine indirmedim. Belki, gittikçe o elmaslar kıymetlerini her taifenin nazarında parlak bir tarzda ziyadeleştiriyor (Nursi, 2011b: 82-3).

Özetle iktidar veya muhalif her siyasal cereyanın (akımın) içinde bireysel olarak dine çok ciddi taraftar ve muhtaç insanlar vardır. Onların istifadeleri için dinî her türlü siyasal parti ve cereyanın üstünde tutmak gerektir. İslam’ın bu tarzda yorumu şüphesiz İslamcı partinin varlığını tartışmaya açıyor. Bediüzzaman, yukarıdaki düşüncesine paralel olarak bu konjonktürde kurulacak İslamcı bir partinin stratejik bir hata olacağını söyler. Mevcut konjonktürde kurulacak bir İslamcı parti dinî siyasete alet etmeye mecbur kalır. Doğal olarak dindar (ve Müslüman) olmayan farklı toplum kesimlerinde reaksiyoner tepkiyle karşılanır.¹¹

Bu vatan da şimdilik dört parti var. Biri Halk Partisi (Bugünkü adıyla Cumhuriyet Halk Partisi), biri Demokrat (O zamanki Demokrat Parti), biri Millet (Bu zamanki adıyla Milliyetçi Hareket Partisi), diğeri İttihad-ı İslâmdır (Refah ve Saadet Partisi çizgisine denk düşen bir siyasal İslamcı parti). İttihad-ı İslâm Partisi, yüzde altmış, yetmiş tam mütedeyyin olmak şartıyla, şimdiki siyaset

11 Türkiye’de Selamet Partisi (değişen adıyla Refah Partisi) çizgisindeki İslamcı partinin Türkiye’deki macerası ile İhvan-ı Müslimin’in bugünkü Mısır’daki macerası bir açıdan örnek oluşturuyor.

başına geçebilir. Dini siyasete âlet etmemeye, belki siyaseti dine âlet etmeye çalışabilir. Fakat çok zamandan beri terbiye-i İslâmiye zedelenmesiyle ve şimdiki siyasetin cinayetine karşı dinî siyasete âlet etmeye mecbur olacağından, şimdilik o parti başa geçmemek lâzımdır (Nursi, 2011c: 746).

İslamcı bir partinin iktidarı için, toplumun yüzde altmış yetmişinin dindar olmasını şart koşar. Buradan yola çıkarak Bediüzzaman'ın siyasal hegemonya için kültürel hegemonyayı şart koştuğu söylenebilir.¹² İkinci Said'in siyasete karşı bu tutumu onun ontolojik bakış açısıyla ilgilidir. Onun siyasetle ilgili düşünceleri Maturidi-İslam geleneğine uygundur (Duran, 2001: 17, 141-3). Maturidilik, bireye siyasi alanda oldukça geniş bir alan tanır. Bediüzzaman siyasetin İslam içindeki ağırlığını/payını belirlemek için aşağıdaki ölçüyü Risale-i Nur külliyyatının birçok yerinde zikreder: “*Şeriat da, yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, âhiret ve fazilete aittir. Yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir; onu da ulü'l-emirlerimiz düşününler* (Nursi, 2011a: 127).”

Bediüzzaman'ın siyasetle olan ilişkisi onun iyi anlaşılamayan yönlerinden biridir.¹³ Bazılarına göre Bediüzzaman'ın bir de Üçüncü Said dönemi vardır ve bu Said bir nevi Eski Said dönemine avdet etmiştir.¹⁴ Gereke ise Adnan Menderes ve siyasetin ileri gelenlerine yazdığı mektup ile Demokrat Parti'ye oy vermeye teşvik etmesidir. Bir örnek:

Demokratları iktidar yerinde muhafaza etmeye Kur'ân menfaatine kendimizi mecbur biliyoruz. Onlardan hayır beklemek değil, belki dehşetli, baştaki iki cereyana (Dinsizlik-komünistlik cereyanı ile ifsat –mason- cereyanı) siyasetlerince muarız oldukları için, onların az bir kısmı dine verdikleri zararı, vücudun parçalanmasına bedel, yalnız bir parmağı kesmek gibi pek cüz'î bir zararla pek küllî bir zarardan kurtulmamıza sebep oluyorlar bildiğimizden, o iktidar partisinin lehinde ehl-i dinî yardıma davet ediyoruz. Ve dinde lâübali kısmını dahi cidden ikaz edip “Aman, çabuk hakikat-i İslâmiyeye yapışınız!” ihtar ediyoruz ki, vatan ve millet ve onların hayatı ve saadeti, hakaik-i Kur'âniyeye dayanmak ve bütün âlem-i İslâmî arkasında ihtiyat kuvveti yapmak ve uhuvvet-i İslâmiye ile 400 milyon kardeşi bulmak ve Amerika gibi din lehinde ciddî çalışan muazzam bir devleti kendine hakikî dost yapmak, iman ve İslâmiyetle olabilir. Biz bütün Nurcular ve Kur'ân hizmetkârları onlara hem haber veriyoruz, hem İslâmiyete hizmete muvaffakiyetlerine dua ediyoruz. Hem de rica ediyoruz ki, bu memleketin bir ehemmiyetli mahsulü ve vatanda ve şimdi âlem-i İslâmda pek büyük faydası ve hizmeti bulunan Risale-i Nur'u müsaderelelerden kurtarıp

12 Bediüzzaman'ın bu görüşü Gramsci'nin bakış açısıyla benzerdir. Ama aralarında iki fark vardır. Birincisi onun amacı iktidara ulaşmak değildir, siyaset ve iktidarın yozlaştırıcılığına karşı dinî korumaktır. İkincisi ise bu sözün muhatabı kendi takipçileri değil, siyasetle uğraşmak isteyenlerdir. Aksi hâlde siyasetten uzaklaştığı bir takkiye olurdu.

13 Burada bahsedilen siyaset Aristo'dan itibaren ıstılah olan devlet ve iktidarla; yani devlet idaresiyle ilgili siyasettir (Vergin, 2008: 27-36). Oysa çağdaş algısıyla siyaset aileden, arkadaşlık grubuna, dinî cemaatten devlete kadar bütün grupları kapsar (Beetham, 2006: 7).

14 Bunun ilgili tartışmalar için Köprü Dergisi'nin 112. sayısına bakılabilir.

neşrine hizmet etsinler. Bu vatandaki dindarları kendine taraftar etsinler. Ve selâmeti bulsunlar (Nursi, 2011c: 816).

Kanaatimce bu argümanlardan Bediüzzaman'ın Eski Said dönemi siyasi İslamcılığına geri döndüğü çıkarılamaz, belki dünya işlerine/siyasete kahrından geri döndüğüne¹⁵, onun kurduğu hareketinin sosyal hayatı dışlayan mistik nitelikli bir tarikat olmadığına hamledilebilir. Onun hareketi takipçilerinin nefislerinden başlayarak bütün toplumu değiştirmeye yönelimlidir. *Emirdağ Lahikası* (Nursi, 2011c) adeta bu iddianın argümanlarını kitaplaştırmıştır.

Bediüzzaman'ın deruhte ettiği İslamcı hareket bir nevi sivil toplum hareketidir. Kamuoyunda cemaat olarak adlandırılan bu hareket ne tarikattır, ne siyasi bir grup/akım ne de bir siyasi partinin uzantısı ve arka bahçesidir. (Torun, 2010). Mutlaka bir kavramsallaştırma yapılacaksa “kültürel İslamcılık” demek daha doğrudur. Bediüzzaman'ın siyasal İslamcı olmayıp neden siyasi toplumla ilişkiler kurduğunu, bir partiye oy verdiğini, siyasilere mektup yazdığını vb. anlamak için sivil toplum ile tarikat ve siyasi toplum arasındaki farkı bilmek gerekiyor.

3. Sivil Dini Hareket ile Siyasi Hareketin Ayırt Edilmesi

Cemaatin hangi kerte de siyasete karışıp karışmadığını anlamak için dinî cemaat ile alternatiflerinin mukayesesini yapmak gerekir. Bu mukayese özellikle sivil toplum ile dinî cemaat arasında yapılmalıdır.

3.1 Cemaat

Cemaat aynı dinî, siyasi ve felsefî görüşü veya aynı nesep ve toprağı paylaşılanların bir araya gelmesiyle oluşan topluluktur. Cemaat kavramı modern toplumun alternatifi olan geleneksel toplumu, yani modernlik öncesi dönemde insanların bir arada yaşama biçimini anlatır. Ferdinand Tönnies'e göre üç tür cemaat tipi vardır ve bunlar üç etkene göre birbirinden farklılaşır. Bu etkenler toprak-yer, nesep-akrabalık ve inanç-ideolojidir. Bunlar gerek tek başına gerekse birkaçı birlikte cemaati oluştururlar (Akt. Gezgin, 1990). Tipik olması bakımından toprak (yer) metaforu köy ve mahalleyi, nesep metaforu aile, aşiret ve kavmi, inanç ve ideoloji ise bir mezhebi cemaati, bir tarikatı, Marxist bir cemaati, seküler bir cemaati oluşturur. Bu üç etken etrafında bir araya gelen insan topluluklarını ifade etmek için cemaat kavramı kullanılır.

Cemaati karakterize eden en önemli şey benzerliktir. Benzerlik kardeşlik, akrabalık, hısımlık, yoldaşlık, dava arkadaşlığı gibi sempati eksenli duygularla kendi-

15 “Kahr” kelimesinin yerine “apolitik” kullanılabilir. Apolitik olmak ile siyasi işlerle işgal etmemek birbirinden ayrı konulardır. Bu bağlamda Birinci Said büyük ölçüde politik, İkinci Said apolitik, Üçüncü Said ise sivilidir.

ni dışı vurur. Benzerliği bozan, farklılık oluşturan her şey cemaat hayatı için tehditlerdir. Benzerliği motive eden ahlaki değerler önemlidir. Ama benzerliğin kendisi ahlaki değerlerden daha önemlidir. Benzerlik ile ahlak karşı karşıya geldiğinde ahlak tevil edilir. Cemaatin dinî veya İslami olması bu gerçeği değiştirmez.

Cemaat kimliği kendine ait bireylerin bütün hayatını kuşatır. Onun için bir cemaate dâhil olan aynı zamanda diğer bir cemaate dâhil olamaz. Cemaattaki yöneten-yönetilen ilişkileri pedersahidir (baba-çocuk ilişkisi) ve/veya şeyh-mürît ilişkisi biçimindedir. Her iki hâlde de yöneten - yönetilen ilişkileri hiyerarşiktir. Farklılık sadece baba ve şeyhe ait bir özelliktir. Diğerleri farksızlardan oluşan bir küledir. Cemaat üyeleri bir pedersahin çocukları veya bir şeyhin (ulunun) mürîtları gibidir. Bireysel kimlikler cemaatin kolektif kimliğinde erimiştir. Herkes birbirinin aynıdır. “Ben” yoktur “biz” vardır.

Bizden olan ve bizden olmayan ilkesi cemaat üyelerinin sosyal ilişkilerini düzenler. Ahlaki davranışlarının temelinde ise *bize faydalı- bize zararlı* ilkesi yatar. Bu kural cemaat hayatını anlamlı kılar. Modernlik öncesi dönemde her cemaat diğerlerinden büyük ölçüde habersiz ve yalıtılmış bir şekilde hayatını sürdürüyordu. Şehirler bile birbirinden soyutlanmış mahallelere bölünmüştü. Her cemaat mensubu kendi mahallesinde, köyünde, aşiretinde, kabilesinde doğar, büyür, evlenir, bütün sosyal, kültürel, ekonomik siyasal aktivitelerini kendi cemaatinde gerçekleştirir, ölünce kendi cemaatinin mezarlığında defnedilirdi. Devlet bütün bu cemaatleri ortak bir kamusal alanda birleştirmeyi, aralarındaki sınırları korumak, birbirlerinin mahallelerine taşmamaları için hakemlik ve bekçilik yapardı. Monarşik devletin tebaası bir nevi kavim, etnisite kompartımanlarından oluşmaktaydı. Zaten nüfusun büyük çoğunluğu kırlarda ayrı ayrı topluluklar hâlinde yaşar, kendine yeterli (otarşik) sosyo-ekonomik düzenlerde hayatlarını sürdürürlerdi.

3.2 Sivil Toplum

Batı Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışı ve feodalizmin yasaklanması eskiye ait cemaat yapısını ister istemez değiştirdi. Pazara yönelik üretim düzeni ve işbölümü var olan mahalleleri/cemaatleri birbirine karıştırdı. Kırlardan gelen kitlesel göçlerle bu karışıklık iyice arttı. Kamusal (ekonomik, siyasal ve sivil) alan dediğimiz olgu gelişti. Ortak kamusal alanda etkileşime giren cemaatler ortak toplumsal müşterekleri meydana getirdi. Makro anlamda sivil (uygar, modern) kent toplumları bu şekilde ortaya çıktı.

Sivil toplum ile *sivil toplum örgütü* kavramları genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Sivil toplum modernliğin başlangıcında tüm kent toplumunu, sonraları ise bir ülkedeki siyasal toplumun dışında kalan tüm toplumu kapsamaktadır. Sivil toplum örgütü ise ikincil ilişkilerle bir araya gelmiş tek tek gruplardır. Sivil top-

lum kurumu (STK) ile sivil toplum örgütü (STÖ) adları eş anlamda kullanılmaktadır (Torun, 2015b: 137).

Sivil toplumun makro ve mikro ayrımları yaygın olarak Tönnies'in cemaat-ce-miyet dikotomisine dayandırılır. Bu dikotomiye göre toplum, cemaatin karşısında yer alır. Mikro sosyolojik bakımdan sivil toplum görece ikincil ilişkilerin egemen olduğu tek tek dernek ve gruplar, makro sosyolojik bakımdan ise bir kent veya ülke sınırları içinde yaşayan dernek ve grupların oluşturduğu tüm toplumdur (Torun, 2008: 243).

Sivil toplum örgütü sınırlı amaçlar için bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulur. Sivil toplumda yöneten-yönetilen hiyerarşisi ancak iş ve görevle sınırlıdır. Vesayet veya otoriterlik istenmeyen durumlardır. Sivil toplumda bireyler birden fazla sivil toplum örgütüne üye olabilirler. Sivil toplum aidiyeti sonradan kazanılan bir aidiyettir. Bu bağlamda sivil toplum örgütleri demokratik kültürü besler.

Günümüz dinî cemaatleri geleneksel dönemdeki mezhebi, etnik cemaatlerden yapı ve işlev olarak görece farklılaşmıştır. Bunlar modern zamanda ve modern toplumun ihtiyaçları sonucu ortaya çıkmışlardır. Geleneksel cemaatler insanların içinde doğduğu, fert hayatının bütünüyle cemaatin mahrem kamusal alanında geçtiği bir dünyanın olgularıydı. Oysa modern cemaatler geleneksel cemaat düzeninin değişmesi sonucu ortaya çıkan belli işlevleri deruhte etmek amacıyla ortaya çıkmışlardır.

Modern cemaatler Osmanlı'nın dağılma döneminde, özellikle II. Meşrutiyet sürecinde ortaya çıkmaya başlar. Osmanlı Devleti'nde Müslüman toplumların belli bir statükosu vardı. Devlet görece İslam devletidir. Müslüman toplumunun ve kurumlarının hamisi ve koruyucusudur. Medreseler, vakıflar, mahalle camileri ve tarikatlar İslami toplumunun taşıyıcı sütunlarıdır. 20.yy'a girildiğinde bu işlevleri yerine getiren kurumlar değişmeye ve dönüşmeye başlar. İşte, modern cemaatler eskiden devletin, medresenin, mahalle cami imamının, tarikatın yaptığı işleri deruhte etmek üzere ortaya çıkar. Nur cemaati onlardan sadece biridir.

Genel olarak modern zamanda ortaya çıkmış dinî cemaatler özel olarak Nur cemaati ne bütünüyle eskiye ait ne de bütünüyle moderndir; tabiri caiz ise melez kurumlardır. Günümüz tarikatları bile büyük ölçüde geleneksel işlevlerini kaybederek dinî cemaatlere dönüşmüşlerdir. Aşağıdaki başlıkta bunun incelemesi yapılacaktır.

3.3 Cemaatin Diğer Örgütlenme Biçimlerinden Farkı ve Benzerliği

Bize göre modern zamanda ortaya çıkmış cemaatler bir nevi sivil toplum

örgütleridir¹⁶. Yani geleneksel cemaatten daha çok sivil toplum örgütlerine yakın durmaktadır. Bunun analizi sivil toplum örgütü üzerinden yapılabilir. Sivil toplum örgütü olmanın beş tane şartı bulunmaktadır (1997: 31-2):

- 1- Toplumsal farklılık
- 2- Toplumsal örgütlenme
- 3- Gönüllü birliktelik
- 4- Devletten görece özerklik
- 5- Baskı mekanizması oluşturma

Modern toplum, farklılığın dayatması sonucu ortaya çıkmış bir sosyal hayat formudur. Modern dönem bir açıdan sektörel, mesleki, ekonomik, sosyal, eğitimsel, düşünsel, estetiksel, ahlaki ve bireysel farklılaşmanın oluştuğu dönemdir. Modern toplum tam da bu farklılıkları ahenkle bir arada tutma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Daha önce kendi mahrem kamusal alanında diğerlerinden izole hâlde yaşayan cemaat üyeleri ortak kamusal alana çıkmak ve diğer insanlarla hemhal olmak zorunda kalmışlardır.

Benzerlerin oluşturduğu cemaate sempati, farklıların oluşturduğu toplumda ise empati gelişir. Mefhumu muhalifle sempati cemaati, empati ise toplumu oluşturur. Dinî cemaatler benzerlerin oluşturduğu bir gruptur ve bu anlamda sivil toplum sayılmazlar. Yukarıdaki başlıkta ifade edildiği üzere sivil toplum örgütleri münhasır konuda bir araya gelmiş farklı insanlardan oluşan topluluktur. Bir sivil toplum örgütüne üye olan kişi başkalarına da üye olabilir. Birden fazla cemaate ait olmak ise cemaatin ontolojisine aykırıdır. Cemaate katılan kişi cemaatin kabul ettiği ortak değer, tutum ve davranışları edinemez ise o cemaatte kalmaz. Cemaat hayatını sarsan en büyük tehdit farklılıktır (Torun, 2015b: 141-4).

Örgütlenme konusu makro sosyolojik düzlemde bütün ülke veya kent toplumunun adeta sivil, siyasal, ekonomik, dinî, mesleki alanlarda gruplardan oluşması demektir. Mikro sosyolojik düzlemde ise grup içi örgütlülüğü kapsar. Bundan kasıt tanımlanmış bir bürokratik aygıtın olmasıdır. Geleneksel cemaatlerde tanımlanmış, formel örgütlenme bulunmaz; belki çok ihtiyaç da yoktur. Çünkü herkes birbirini tanıyor, temas azdır ve hayat çetrefil değildir. Sınırlı sayıdaki görevlerin bölüşülmesi ise geleneksel serencam içinde kendiliğinden gerçekleşir. Adı konmamış, farkında olmadan belli işler belli insanlar tarafından deruhte edilir. Nur cemaatinde ise cemaatin iki elin parmaklarını geçmediği durumlarda işbölümü ve görev taksimi geleneksel şekilde olur. Ancak cemaat büyüdüğünde,

16 Bu başlık kısmen Türkiye'nin Siyasallaşmış Sosyal Sorunları adlı kitabımdan değiştirilerek alınmıştır (Torun, 2015b: 138-41).

içinde yaşanan yer kozmopolit şehirler olunca işbölümü ve görev taksimatı kaçınılmaz olur. Bu bağlamda Said Nursi cemaat için anonim şirketlerdeki işbirliği ve işbölümünü önerir. Hatta örgütlenmeyi tavsiye etmez, teşrik-i mesai ve iştirak-ı amal-ı uhreviye kavramları altında örgütlenmeyi amir bir hüküm hâline getirir (Nursi, 1998e: 169):

Ehl-i san'at, netice-i san'atı ziyade kazanmak için, iştirak-i san'at cihetinde mühim bir servet elde ediyorlar. Hattâ dikiş iğneleri yapan on adam, ayrı ayrı yapmaya çalışmışlar. O ferdî çalışmanın, her günde yalnız üç iğne, o ferdî san'atın meyvesi olmuş. Sonra, teşrikü'l-mesâi düsturuyla on adam birleşmişler. Biri demir getirip, biri ocak yandırıp, biri delik açar, biri ocağa sokar, biri ucunu siviltir, ve hâkezâ... Herbirisi iğne yapmak san'atında yalnız cüz'î bir işle meşgul olup, iştigal ettiği hizmet basit olduğundan vakit zayi olmayıp, o hizmette meleke kazanarak, gayet süratle işini görmüş. Sonra, o teşrik-i mesâi ve taksim-i a'mâl düsturuyla olan san'atın semeresini taksim etmişler. Herbirisine bir günde üç iğneye bedel üç yüz iğne düştüğünü görmüşler. Bu hadise, ehl-i dünyanın san'atkârları arasında, onları teşrik-i mesâiye sevk etmek için dillerinde destan olmuştur. İşte, ey kardeşlerim! Madem umur-u dünyeviyede, kesif maddelerde böyle itihad, ittifak ile neticeler, böyle azîm yekûn faydalar verir. Acaba, uhrevî ve nuranî ve tecezzî ve in'ikâs emel ve herbiri umumun muhtaç olmayarak ve fazl-ı İlâhî ile herbirisinin aynasına umum nur in'ikâs etmek ve herbiri umumun kazandığı misil sevaba mâlik olmak, ne kadar büyük bir kâr olduğunu kıyas edebilirsiniz.

Cemaat içinde şeyhliğin ve pederşahlığın yasaklanması örgütlenme biçimini rasyonel ve eşitlikçi yapmaktadır. Bu özellik bakımından nur cemaati teorik olarak sivil toplum niteliği taşıyabiliriz. Ancak Nurcuların şeyhlik, pederşahlık yaşama, iştirak-ı amal ve teşrik-i mesai ilkesine ne kadar riayet ettiği ayrı bir inceleme konusudur.

Sivil toplum örgütleri bireylerin gönüllü olarak katıldıkları gruplardır. Bireyin içinde olmayı seçmediği veya kanun zoruyla üye olduğu gruplar sivil toplum örgütü değildir. Çaha'ya göre (1997: 32) dinî cemaatlerde gönüllülük esas olduğu için sivil toplum özelliği gösterirler. Bu görüşe Tekeli itiraz eder. Ona göre grup içi ilişkiler, gönüllü de olsa bir pederşah figürünün veya şeyhin, mehdinin, ulunun arkasında hiyerarşik düzende cereyan ettiği için sivil toplum konusu olmaz (Tekeli, 1999: 4-6). Nurculuğun bir nevi örgütsel ilkelerini belirlediği İhlas Risalesi'nde baba-çocuk, şeyh-mürît otorite ilişkisi şiddetle reddedilir. Kardeş kardeşe peder (pederşah) olamaz, mürşid vaziyetini takınamaz denir (Nursi, 1998e: 170).

..Mesleğimizin esası uhuvvettir. Peder ile evlât, şeyh ile mürid mâbeynindeki vasıta değildir. Belki hakikî kardeşlik vasıtalarıdır. Olsa olsa bir üstadlık ortaya girer. Mesleğimiz "Halîliye" olduğu için, meşrebimiz "hillet"tir. Hillet ise, en yakın dost ve en fedakâr arkadaşı ve en güzel takdir edici yoldaşı ve en civanmert kardeş olmak iktiza eder... (Nursi, 1998e: 166).

Önerilen normun uygulamada ne kadar karşılık bulduğu ayrı bir tartışma konusudur. Toplumun mevcut pederşahi ve tarikat kültürü ister istemez çeşitli

yollarla ve vesilelerle Risale-i Nur cemaatlerine de sirayet etmektedir. Bir uluyla, karizmatik bir liderle, hocayla vasfedilen Nur cemaati otantisiyle çelişkiye düşmüş demektir. Said Nursi bu konuda çok titizdir. Kendisini değil cemaatin şahsi manevisini (hükmi şahsiyetini) ve cemaatin varlık sebebi olan Risale-i Nurları nazara verir. Cemaate temellük (şeyhlik, pederşahlık) iddia edilmesinin önüne geçmek için *emval-i uhreviye-iştirak-ı emval* tabiriyle cemaati bir anonim şirket ve sivil toplum örgütü olarak tanımlamıştır (Nursi, 1998e: 168).

Eşitlikçi olmayan cemaat ve tarikatlar, yani bir ulunun, mehdinin, şeyhin, hocanın, pederşahvari bir abinin adamları niteliğindeki cemaatler bu özellikleriyle sivil toplumdan çok geleneksel cemaatlere daha yakın durmaktadırlar.

Formel örgütlenme (bürokrasinin varlığı) ile eşitlikçilik cemaat yapısında tah-tarevalli gibidir. Biri birsiz olmaz, istikamet ikisinin bir arada olmasına bağlıdır. Şeyhvari, pederşahvari otoritenin olduğu bir cemaatte bürokrasinin uygulanması baştaki adam ile ona yakın olanların otoritesini pekiştirip, cemaatin eşitlikçi yapısını bozar. Bu özellik sivil toplumun eşitlikçi yapısına zıttır. Diğer yandan şeyhliğin, pederşahlığın görece yasak olduğu bir cemaate örgütlenme ihmal ediliyorsa gevşek bir yapı ortaya çıkar. Böyle bir yapı geleneksel cemaate yakın, sivil toplum örgütlerine uzaktır. Çünkü sivil toplum örgütleri eşitlikçilikle örgütlenmeyi bir araya getiren bir yapıdır.

Devletin güdümünde olmamak, yani devletten görece özerk (otonom) olmak sivil toplum örgütünün belki en ayırt edici özelliğidir. Özerkliğin ayırt edici vasfı ise faaliyet konularının o grup üyeleri tarafından belirlenmesi ve bizzat onlar tarafından deruhte edilmesidir. Bu anlamda dinî cemaatler çok net bir şekilde sivil toplum örgütüne benzerler.

Sivil toplum örgütü siyasi toplum (siyasetle uğraşan her türlü grup), ideolojik akım ve siyasi grupların güdümünde hareket edemez, onların arka bahçesi olamaz. Bu anlamda devletin veya bir siyasi hareketin toplumsal hegemonyasını meşrulaştırmak için işleyen örgütler sivil sayılamaz. Aynı şekilde bir siyasi ceyan hesabına devlet/iktidar muhalifliği yapmak da sivil değil, siyasidir¹⁷. Çünkü

17 Siyasi akım ve gruplara taraftarlık etmek, bu amaçla bir siyasi partinin arka bahçesi olmak günümüzde basit gözlemlerle belirlenebilir. Ancak karşıt konumda siyasete angaje olmayı ayırt etmek daha zordur. Bir siyasi partinin, grubun veya akımın savunduğu politikaların her durumda aksini savunmak, kendini ona tepki göstermeye mecbur hissetmek angaje olmak demektir. Said Nursi angaje olmaya gidecek en küçük vesilelerin bile önünü kesmek ister. Müspet hareket kapsamında çok masum sayılabilecek yasaklar getirmekten çekinmez. Dine açıktan karşıt olmamak, dinî özgürlüklerden yana olmak şartıyla doğru ya da yanlış, olumlu ya da olumsuz, müspet ya da menfi muhalefet etmeyin der: ..bazı biçare yanlışçıların hatâlarına hücum etmesinler. Daima müsbet hareket etsinler. Menfî hareket vazifemiz değil... Çünkü dahilde hareket menfice olmaz. Madem siyasetçilerin bir kısmı Risale-i Nur'a zarar vermiyor, az müsaadekârdır; "ehvenüşşer" olarak bakınız. Daha "âzamüşşer"den kurtulmak için, onlara zararınız dokunmasın, onlara faydanız dokunsun (Nursi, 1998c:

otonomisini kaybeder. Hâsılı ister muhalif ister muvafık herhangi bir siyasi cereyan veya siyasi çıkar adına hareket eden guruplar sivil toplum olmaktan çıkmış, siyasallaşarak siyasi bir örgüt veya akım hâline gelmiştir.

Öte yandan devletten görece özerklik devlet karşıtlığı anlamına gelmez. Aksine sivil toplum örgütleri modern devletin hukuksal koruması altında hayat alanı bulabilir. Devlet otoritesinin olmadığı yerdeki guruplar mikro milliyetlere dönüşürler.

Sivil toplumun beşinci özelliği demokratik mekanizmaları kullanarak siyasi kararları etkilemektir. Sivil toplum örgütleri siyasi topluma veya siyasete bütünüyle duyursuz mistik tarikatlar değildir. Ancak bunu yaparken muvafık ya da muhalif yönde siyasete angaje olmamalıdır.

Bir sivil toplum örgütü baskı mekanizmasını çıkar ve baskı guruplarının yaptığı gibi sırf kendi menfaatleri için kullanamaz. Kendi menfaatini ancak toplumun menfaati içinde arayabilir. Oysa çıkar ve baskı gurupları paretocu bir yaklaşımla sadece kendi menfaatlerini maksimize etmek isterler. Kendi iktidar ve çıkar beklentileri karşılandığı müddetçe her haksızlığa, yanlışlığa, ahlaksızlığa, hırsızlığa, yolsuzluğa ve yozlaşmışlığa göz yumarlar. Hükümet politikaları ancak kendilerine, kendi menfaatlerine dokunduğunda feveran eder; haktan, adaletten ve demokrasiden dem vururlar.

Baskı mekanizması siyasi guruplar, çıkar ve baskı gurupları tarafından da kullanıldığı için en fazla karıştırılan ve dahi istismar edilen bir konudur. Baskı mekanizmasının sivil nitelikli olup olmadığı üç göstergesi vardır: Birincisi; sivil toplum örgütleri kamuoyu oluşturmak suretiyle siyaseti dolaylı yoldan etkileyebilir. Oy verecek vatandaşları bilinçlendirmek ve onlarda farkındalık oluşturmak gibi. İkincisi; sivil toplum örgütlerinin kullandığı baskı mekanizması aleni (şeffaf) olmalıdır. Kapalı kapılar altında kurulan mahrem ilişkiler makam, mevki, iş-aş ve hatta iktidar pazarlığı olmakla müttehemdir. Üçüncüsü; baskı mekanizması sivil toplum örgütünün kendi faaliyet konusuyla ilgili olmalıdır. Faaliyet konusu dışında yaptığı baskı mekanizmasının siyasi muhalefet, yani siyasallaşma olma ihtimali vardır.

Yukarıda olumladığımız şekilde, hükümete karşı baskı mekanizması kullanmak siyasi toplum karşısında sivil toplum inisiyatifini güçlendirecektir. Hatta bu

458).” Bu bağlamda vatan ve memleket adına doğru ve hakkaniyetli muhalefet de yapmayı amaçlasa cemaat adına siyasi gazete neşretmek doğru gözükmemektedir. Said Nursi’ye göre Nur talebelerinin işi, doğru da olsa bir siyasi partiye muhalefet etmek değildir. Ancak bu, cemaat içi bir normdur. Yoksa demokrasinin önemli kurumlarından biri olan muhalefeti yasaklayıcı bir norm önermiş değildir. Yukarıda belirtildiği üzere Said Nursi’nin siyasete olan reddiyesi siyasetin inkârı, yasaklanması anlamına gelmiyor; sadece sivil toplum işlevi ile siyasi toplum işlevini ayırıyor. Aslında bu tarz bir tutum takınmakla demokratik siyasetin önünü açıyor denebilir.

sivil toplum örgütleri işlevlerinden dolayı demokrasi adına vazgeçilmezdir. Aksine sadece kendi grup üyelerinin ekonomik ve siyasi menfaati peşinde koşanlar sivil toplum yerine siyasi toplumun iktidar alanını genişletirler. Sorun şu ki bu gruplar kendilerini siyasi bir hareket veya baskı grubu olarak lanse etmeyip, sivil toplum perdesi arkasına saklanırlar. Kamuoyunda meşruiyet sağlamak için böyle bir perdeleme gereği duyarlar. Yoksa siyasi bir hareket veya baskı grubu olmanın ahlaksız ve yasak tarafı yoktur. Demokratik düzende tekelleşmemek şartıyla olabildiğince fazla sivil, siyasi ve ekonomik örgütlere ihtiyaç vardır.

Müsbet hareket etmeyenler dinî iktidar ve çıkarlarına alet ederler, etmek zorunda kalırlar, etmekle itham edilirler. Bir dinî cemaatin sahip olduğu böyle bir imaj onun dinî tebliğinin değerini düşürür, etkisini kırar. Sivil insanlar o cemaatin tebliğine rezervle yaklaşır. Özellikle siyasi tarafgirliğe sahip insanların dinî tebliğe kendilerini bütünüyle kapatmalarına, hatta hasım olmalarına sebebiyet verebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda yapılan analizler şu şekilde özetlenebilir veya yapılan analizlerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Müsbet hareket Risale-i Nur cemaatinin hizmet ilkelerinden biridir.
2. Müsbet hareket ile Risale-i Nur cemaati birbirleriyle özdeşlik gösteren iki olgudur.
3. Müsbet hareket (dolayısıyla Risale-i Nur cemaati) ile siyaset birbirine zıt iki dikotomik olgudur. Siyasetten kastımız zoru yücelten Schmitçî siyaset ile demagogiyi yaygınlaştıran paretocu reel siyaset anlayışıdır. Onun için müsbet hareket ilkesinin anlaşılması Said Nursi'nin reel siyasetle kurduğu ilişkinin ya da reel siyasete karşı gösterdiği tavrın anlaşılmasına bağlıdır.
4. Birinci Said siyasetle aktif temas hâlinde iken, İkinci Said siyasetle aktif ilişkisini keser. Hatta kurduğu nurculuk hareketini reel siyasetin rağmına, ona bir reddiye olarak konumlandırır. Müsbet hareket bir nevi reel siyasete ve reel siyasetin yöntem ve tekniklerine bir aksülameldir. Bu bağlamda müsbet hareket siyasete aktif olarak hiçbir şekilde karışmamak demektir.
5. Siyasete karışmamayı *siyasete angaje olmak* tabiri ile ayırt etmek mümkündür. Siyasete angaje olmak menfi veya müsbet herhangi bir siyasi akım ve partinin emrine girmek, çözüm ortağı olmak veya yörüngesinde hareket etmek demektir. Bir parti veya siyasi akımın siyasetine her durumda karşıt tutum takınmak da siyasete angaje olmak kapsamı içinde yer alır.
6. Siyasete angaje olma riskinden ancak bütünüyle sivil toplum kulvarına (sivil kamusal alana) konumlanmakla mümkün olunabilir. Said Nursi'nin yaptığı özgün

yorum ve açtığı çığır budur; sivil toplum kulvarında bir dinî hareket çığırını açmak. Said Nursi, Nurculuk yolunun ekonomik kamusal alan ve siyasi kamusal alanla karışmaması için büyük titizlik göstermiştir. Öte yandan yol, sadece benim gittiğim yoldur demez.

7. Said Nursi her ne kadar Nurculuğu siyasetin ötekisi olarak konumlandırırsa da devlet ve otoriteyi, siyasi parti ve hareketleri, meslek olarak siyaset ve idareyi yasaklamaz, gayri meşru ilan etmez. Haddizatında müspet hareket ilkesi gereğince siyasi alanın ve siyasi aktörlerin varlığını kabul eder. Her zaman asayiş ve otoritenin tesisinden yana olur, elinden gelse yardım eder.

8. Said Nursi, Nur cemaatine yasakladığı siyaseti paradoksal bir şekilde müspet siyaset ve menfi siyaset diye ikiye ayırır. Böylelikle Nur talebesi olmayıp o alanda faaliyet gösteren, göstermek isteyenlere de meşru siyaset yolunu göstermek ister. Siyaset ve idare işine bulaşanlara/bulaşacaklara bu işi hamiyet (vatan ve millete faydalı olmak, adaleti sağlamak) adına ve dine yararlı olmak adına yapın diye nasihat eder. Birinci Said döneminde düşünce ve davranışlarını bu yolda gidecekler için örnek gösterir. Ancak bu açıklama gerekçe gösterilip siyasete angaje olmakla Birinci Said'in sosyal ve siyasi düşüncelerini kamusallaştırma işi birbirine karıştırılmamalıdır.

9. Risale-i Nur cemaati *bir nevi sivil toplum örgütüdür*. Cemaati bir nevi sivil toplum örgütü yapan unsur ise müspet hareket ilkesidir. Bu belirlemeyi yapmakla Nur cemaatini bütünüyle sivil toplum örgütüyle eşleştirmiyoruz. Sivil topluma benzeyen yönlerin çok olmasından hareketle “bir nevi” sıfatını de ekleyerek sadece benzetme yapıyoruz.

10. Sonucun sonucunda Risale-i Nur cemaati genel olarak siyasi akım ve hareket, kâr amacı güden bir çıkar grubu olmadığı gibi siyasi ve iktisadi işleri ikinci veya yan iş olarak yapan bir dinî bir cemaat de değildir. Yine siyasal İslamcı bir hareket (veya grup) ve içe dönük mistik tarikat da değildir. Bir nevi sivil toplum örgütüdür.

Kaynaklar

Beetham, D. (2006). *Demokrasi ve İnsan Hakları*, çev. Bilal Canatan, Ankara: Liberte Yayınları

Çaha, Ö. (1997). “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye*, 3(18), ss. 28-64.

Duran, B. (1997). *Hoşgörü, Tahammül ve Siyaset*, İstanbul: Nesil Yayınları

Duran, B. (2001). *İslami Düşünce Geleneği Açısından Bediüzzaman*, İstanbul: Risale-i

Nur Enstitüsü Yayınları

Heywood, A. (2012). Siyaset teorisine Giriş, 2. Baskı, Küre Yayınları

KÖPRÜ Dergisi (2010). “Üçüncü Said,” 112. Sayı, Erişim tarihi:10.10.2013, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1073>

Nursi, Bediüzzaman Said (2011a). *Eski Said Dönemi Eserleri*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (2011b). *Mektubat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

.....(2011c). *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (2011d). *Barla ve Kastamonu Lahikaları*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (2011e). *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (2011f). *Lem'alar*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998a). *Beyanat ve Tenvirler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998b). *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998c). *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998d). *Şualar*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998e). *Mektubat*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998e). *Lem'alar*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998f). *Hizmet Rehberi*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998g). *Kastamonu Lahikası*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998h). *Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

..... (1998i). *İşaratü'l-İ'caz*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat

Tekeli, İ. (1999). *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitapevi, Ankara.

Torun, İ. (2015). Said Nursi'nin Düşünce ve Tutumunda Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakarlık, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(43)

Torun, İ. (2015b). *Türkiye'nin Siyasallaşmış Sosyal Sorunları*, Ankara: Nobel Yayınevi

Torun, İ. (2008). “*Cemaatten Kitleye Kitleden Örgütlü Topluma*”, Cumhuriyetçilik içinde, Ed. Nafiz Tok, Ankara: Orion Yayınevi

